

Dış Denge, Gelişme ve İstihdam

Prof. Dr. Zafer TUNCA

İ. Ü. İktisat Fakültesi

Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi (CİD) açıkları son zamanlarda ekonomi gündemini meşgul eden en önemli konulardan biridir. Söz konusu açıkların giderek artmakta oluşu bazı çevreleri huzursuz ederken, diğerleri finanse edilebildiği sürece bu açıkların devamında bir sorun görmemektedirler. Bir ülkenin dış dengesi, o ülkenin büyümesinden bağımsız olamaz. Büyüme de zaten istihdam ile iç içe düşünülen bir konudur. İşte, aşağıda bu konular üzerindeki düşüncelerimizi açıklamaya çalışacağız.

Eldeki en son verilere göre Türkiye'nin Ocak –Temmuz 2007 aralığındaki Ödemeler dengesi durumu Tablo-1' de incelenmektedir.

2007 yılı ilk 7 ayındaki gelişmeleri inceleyecek olursak, ihracatımızın 62.1, ithalatımızın da 87.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu verilere göre 2007 yılı Ocak- Temmuz dönemi dış ticaret açığımız 25.5 milyar dolar olmuştur.

Mal ve hizmet hareketlerini birlikte veren Cari İşlemler Dengesindeki açık ise 21.8 milyar Doları bulmuştur. Yıl sonunda bu açığın, geçen yılki 32.8 milyar Dolarlık düzeyi aşarak 35 milyar Dolar dolayında gerçekleşmesi beklenmektedir. Ancak hemen belirtelim ki söz konusu 21.8 milyar Dolarlık açığa karşılık, bu açığın çok üzerinde 31 milyar Dolarlık sermaye girişi olmuş ve cari açık telafi edilmiş bulunmaktadır. Bu sermaye girişinin 11 milyar Dolarlık kısmı Türkiye'ye yapılan net doğrudan yatırımı ifade etmektedir. Bu uzun vadeli yatırımın 1.4 milyar Dolarlık kısmı yabancıların gayrimenkul alımı dolayısı ile yurda giren dövizlerdir. Ayrıca Ocak-Nisan döneminde gerçekleşen özelleştirme gelirleri de bu kalemin içindedir.

Ödemeler Dengesi incelemelerinde Cari İşlemler Dengesi açığının, uzun vadeli sermaye girişi olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları çıktıktan sonra kalan kısmına Temel Açık veya Net Finansman İhtiyacı denmektedir. Ödemeler Dengesinde bazı kavramları açıklayabilmek için oluşturduğumuz Türkiye Ödemeler Dengesi Analizi isimli tabloda bu açığın 10.8 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bir önceki yılın aynı döneminde bu açığın 12 milyar Dolar olduğu dikkate alınırsa Ödemeler Dengesinde belirgin bir iyileşmeden söz edebiliriz. Yine tablodan görüldüğü gibi, Net Hata Ve Noksan kaleminde yaklaşık 1.3 milyar dolarlık bir döviz girişi görülmektedir. Bu kalemdeki döviz hareketlerinin özelliği, kaynağının bilinmemesidir. Her ne kadar bu 1.3 milyar Dolarlık döviz girişinin kaynağı belli olmasa da, bu kalemde giren dövizler temel açıktan düşüldüğünde, asıl finansman ihtiyacının 9.5 milyar dolar olduğu görülür. Buna borç arttırıcı açık denilmektedir, zira görüldüğü gibi Cari İşlemler Dengesi Açığının önemli bir kısmı net doğrudan yatırımlarla, geri kalanın önemli bir bölümü de net hata ve noksan kaleminden yurda giren dövizlerle telafi edilmiş olup borçlanılarak finanse edilmesi gereken kısım 9.5 milyar Dolar'dır. Özetleyecek olursak, asıl sorun 21.8 milyarlık açığın değil, bu 9.5 milyar Dolarlık açığın nasıl finanse edileceğidir. Finans Hesabına baktığımızda 31 milyar Dolarlık bir döviz girişi olduğunu görüyoruz, bunun 11 milyar Doları uzun vadeli girişler olup geri kalan 20 milyar Doların da bir kısmı kısa vadeli sermaye girişleridir. İşte 21.8 milyar Dolarlık CİD açığı, finans hesabından giren 31 milyar Dolar ve Net Hata ve Noksan kaleminden giren 1.3 milyar Dolar ile fazlası ile telafi edilerek 10.5 milyar Dolarlık bir fazlaya neden olmuştur. Bu fazla, Tablo 1' de görülen ve

muhasebe sistemi gereği Rezerv Varlıklarda eksi işaretle ifade edilen 10.5 milyar dolarlık rezerv artışıdır.

Temmuz 2007 itibariyle TCMB verilerine göre Türkiye'nin resmi rezervleri 72 milyar Dolar dolayındadır. Türkiye'nin 2007 yılı birinci çeyreği sonu itibarı ile toplam Dış Borç Stoku ise 213.4 milyar Dolardır.¹ Bu borçların 36.8 milyar Dolarlık kısmı kısa vadeli, geri kalan 176.6 milyar Doları ise uzun vadeli. Yani Türkiye'nin rezervleri IMF ölçütüne göre kısa vadeli borçlarını her an karşılayabilecek düzeydedir. Ancak bu rezervlerin ülkemize olan maliyeti de ayrı bir konudur.

Bir kere bu dövizler için dünya piyasalarının çok üzerinde faiz ödenmekte ve yurt dışına kaynak aktarılmaktadır. İkincisi Merkez Bankası rezerv biriktirmek için bir yandan piyasadan döviz toplarken, diğer taraftan bu dövizler karşılığı piyasaya da Türk Lirası çıkmaktadır. İşte ikinci maliyet bu paranın piyasadan çekilmesi için katlanılan faiz maliyetidir.

Özetleyecek olursak; Türkiye'de yıllardır süren Cari İşlemler Dengesi açıklarının bundan böyle sürdürülebilir olup olmadığı tartışılmaktadır. Zira, ödemeler dengesi finansmanını sağlayan ve sıcak para olarak adlandırılan kısa vadeli sermaye girişleri döviz kurlarını baskı altında tutup Türk Lirasının aşırı değerli hale gelmesine neden olmaktadır. Bu paralar için ödenen faizler de Türkiye'den dışarıya önemli ölçüde kaynak transferine neden olmaktadır. Döviz kurlarının olması gerekenden daha düşük kalması bir yandan ihracat üzerinde olumsuz etki yaparken, ithalatı da ucuz hale getirmektedir. Son yıllarda hem bu nedenle, hem de uzak doğudaki rekabet nedeni ile artan ara malı ithalatının yerli sanayi ve istihdam üzerindeki olumsuz etkileri konunun bir diğer yönüdür.

Gerçekten Türkiye üretim yapabilmek için giderek daha fazla ithal hammadde kullanmak zorunda kalmaktadır. Yapılan bir araştırma imalat sanayinde son 10 yılda ithalatın üretim içindeki payının % 32.9'dan % 58.9'a çıkmış bulunduğunu ortaya koymaktadır.² Aynı araştırmada sanayide üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığı giderek artarken , ithalatın içinde Asya ülkelerinin payının % 17'den % 32'ye çıktığı vurgulanmaktadır. Bu pay giyimde % 40'a, tekstilde % 50'ye ulaşmaktadır.

Aynı durum ihracat sektörleri için de geçerlidir. Bir başka deyişle ihracat da, daha fazla ithal girdi kullanan sektörlerle doğru kaymaktadır.

Bir ülkenin üretim yapısının giderek dışa bağımlı hale gelmesi kendi kaynaklarını kullanamaması demektir. Ayrıca böyle bir yapısal değişim, herhangi bir dış istikrarsızlık durumunda, içeride üretimi büyük ölçüde olumsuz etkileyebilecektir. Ortaya çıkan bir başka sakınca da dış dengenin sağlanması amacı ile ekonomik büyümenin yavaşlatılmasına yönelik politikaların etkisini kaybetmesidir. Üretimin ithalata bu denli bağımlı olması, neden olduğu dış açıklarla ekonomiyi daha kırılgan hale getirmekte ve dış borç gereksinimi giderek artmaktadır.

Son zamanlarda, özellikle bu sorunların göz ardı edildiğine şahit olmaktadır. Gerçekten genellikle ihracatta patlama yaşandığından, rezervlerin arttığından, açığa rağmen CİD de her hangi bir sorun bulunmadığından söz edilmektedir. İşte bu durumda akla hemen şu soru geliyor: Madem ki ihracat bu denli hızlı artıyor, o halde cari açık neden bu kadar artıyor?

¹ T. C. Hazine Müsteşarlığı Çevirim içi : (<http://www.hazine.gov.tr/stat/ti87.htm>)

² YÜKSELER, Z.; E. TÜRKAN: " Türkiye'nin Üretim Ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler Ve Yansımalar" TÜSIAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Yayını, Haziran,2006, s:22

Sanayi ürünlerinin ihracatımız içindeki payı % 95'e ulaşmış bulunmaktadır. Doğal olarak ihracattaki bu artışın sanayi üretimindeki artışı da sürükleyip götürmesi beklenir. 1989-2004 yılları arasında ihracatın artış hızı % 12' ye ulaşırken, imalat sanayinin büyüme hızı % 3.4 olarak gerçekleşmiştir. Zaman içerisinde durumun tersine bir ivme kazandığı görülmektedir. Söz konusu dönemi, iki alt döneme ayırdığımızda, 1997-2004 döneminde ihracatın yıllık büyüme hızının % 13'ü aştığı, buna karşılık imalat sanayi büyüme hızının % 2.3' e düştüğü izlenmektedir.³ Yani ihracatın büyüme hızı artarken imalat sanayinin büyüme hızı azalmaktadır. Aynı alt dönem içerisinde ihracatın milli gelir içindeki payı % 17.2'den %22.3'e artarken, ithalatın milli gelir içindeki payı % 25.2'den %30.2'ye çıkmış bulunmaktadır. Görüldüğü gibi ihracatın milli gelir içindeki payı yükseldikçe ithalatın payı da artmaktadır. Yani, ihracata dönük kesimler giderek ithalata bağımlı hale gelmektedir.

Görülüyor ki hem ihracat, hem de iç piyasa için üretim yapan kesimler giderek daha fazla ithal ara malı kullanmaktadırlar. İmalat sanayiine girdi üreten sanayi dallarının bir yandan üretimi azalırken, bunların istihdam ettiği işgücü de azalmaktadır. Bu durum aynı zamanda ülkemizde sık, sık sorulan "Büyüme neden istihdama yansımıyor?" sorusunun da cevabını oluşturmaktadır.

İhracattaki artış kısmen verimlilikteki artış ile de açıklanmaktadır; ancak düşük kur, yani aşırı değerli YTL nedeni ile ihracatçılarımız sürekli olarak yerli para cinsinden fiyatlarını düşürmek zorunda kalmaktadırlar. Böylece teoride Jagdish Bhagwati tarafından "Fakirleştiren Büyüme"⁴ adı verilen durumun bir benzeri ile karşı karşıya kalınmaktadır. Özellikle tekstil ve hazır giyim sektörlerinde ithalata bağımlılık artmakta ve şirketler Çin ile rekabet edebilmek için fabrikalarını yurt dışına taşımaktadırlar. Avrupa Birliği'nin dayatması ile yürürlüğe konulan "Dahilde İşleme Rejimi" nin de ara malı ithalatını arttırdığı ve bu konuda olumsuz etki yaptığı çeşitli çevrelerce belirtilmektedir.⁵

Özetleyecek olursak; uzun yıllardan beri, Türk Lirasının aşırı değerli bir para görünümünde olması ithalatı sürekli olarak daha cazip hale getirmiştir. Bu durum yerli sanayiinin ikinci elden ithal teknoloji kullanmasına neden olarak hammadde bağımlılığını da arttırmaktadır. Zira, ithal edilen teknoloji bu teknolojiyi bulan ülkelerin hammadde ve faktör yapısına uygun olup, Türkiye'nin yapısına uygun olmayabilmektedir.

Aynı şekilde ihracat yapan sektörlerin de yerli hammadde yerine, kurlar nedeni ile daha ucuz hale geldiği için ithal girdiler kullanmaya başlaması, ülke büyürken istihdamda bir artış olmamasına neden olmaktadır.

Türkiye ekonomisinin giderek ithalata bağımlı hale gelmesi, ödemeler dengesi sorunlarını kronik hale getirmektedir. Bunun sonucu; dış kaynak ve borçlanma ihtiyacının artması nedeni ile kısa vadeli sermayeyi ülkeye çekebilmek için, içeride faizlerin dünya faizlerinin üzerine çıkarılmasıdır. Böyle olunca da ülkeye kısa vadeli sermaye girmektedir. Sıcak para tabir edilen bu sermaye Türkiye'den dışarıya ödenen faizler nedeni ile çok önemli miktarda kaynak transferine neden olmaktadır. Ancak giren bu paralar döviz kurlarını baskı altına alarak sistemin kendi kendini sürdürmesine neden olmaktadır. Zaman içinde faizlerin düşüp döviz fiyatlarının dengelyi bulması gerekecektir. Hiç kuşkusuz bunun da bedeli geçici bir süre enflasyonun bir miktar artmasıdır. Önümüzdeki dönemlerde Türkiye zorunlu olarak böyle bir tercihle karşı karşıya gelebilir.

³ BORATAV, K. : "İhracat Fetişizmine Reddiye" Cumhuriyet" 26/10/2005

⁴ SALVATORE, D.: International Economics" Macmillan Publishing Co. New York, 1990; s.186

⁵ ERGÜN, N.A. : "Çinli Türkler Artıyor Üretim İthalatlaşıyor" Tekstil İşveren Dergisi

Tablo-1
TÜRKİYE ÖDEMELER DENGESİ ANALİZİ
(Milyon Dolar)

	Ocak – Temmuz 2006	Ocak – Temmuz 2007
--	-----------------------	-----------------------

CİD	-21.373	-21.825
İHR.	49.955	62.148
İTH.	-74.663	-87.648
CİD	-21.373	-21.825
Net Doğrudan Yatırım ⁽¹⁾	9.278	11.012
NET FİNANSMAN GEREĞİ	-12.095	-10.813
Net Hata ve Noksan	+1.322	+ 1.335
BORÇ ARTTIRICI AÇIK	-10.773	- 9.478
Finans Hesabı	+27.801	+30.994
CİD AÇIK	-21.373	-21.825
Net Hata ve Noksan	1.322	+ 1.335
REZERV ARTIŞI	7.750	10.504

1) Net doğrudan yatırımın 1.449 milyon \$` ı gayrimenkul yatırımı olarak giren dövizlerdir